

Mniejszości narodowe i etniczne w systemie oświaty na przykładzie Litwy oraz Polski

 zw.lt/kultura-historia/mniejszosci-narodowe-i-etniczne-w-systemie-oswiaty-na-przykladzie-litwy-oraz-polski

25 stycznia 2023

Każda współczesna demokracja powinna opierać swoje działania na poszanowaniu praw człowieka, w tym ochronie praw mniejszości. Innymi słowy, nie ma demokracji bez mniejszości. Konieczne jest zatem takie ukształtowanie systemu demokratycznego, aby wartości i zasady demokratyczne stanowiły jego fundament. W przeciwnym razie cała konstrukcja, na której zbudowany jest system, może okazać się wadliwa, niestabilna, a w najgorszym wypadku – zawalić się.

zw.lt

O znaczeniu praw mniejszości dla perspektyw dalszego rozwoju demokracji w Europie możemy wnioskować przede wszystkim z doświadczeń historycznych. W historii niejednokrotnie bowiem dochodziło do sytuacji, w których brak tolerancji dla mniejszości doprowadził do tragedii na ogromną skalę. Tym bardziej, w oparciu o te doświadczenia, należy stwierdzić, iż podstawą dobrze prosperującego

społeczeństwa obywatelskiego jest poszanowanie praw mniejszości, w tym zasady równości, sprawiedliwości i tolerancji. Promowanie różnorodności jest ogromnym wyzwaniem dla współczesnych demokracji, ma jednak kluczowe znaczenie dla długoterminowej trwałości systemu demokratycznego.

I tak chociażby Rada Europy, w obliczu tragicznych wydarzeń, zwłaszcza z okresu pozimnowojennego, które doprowadziły do eskalacji konfliktów na tle etnicznym i narodowościowym, społeczność międzynarodowa zaczęła zwracać uwagę na konieczność wprowadzenia polityki ochrony praw mniejszości. Komisarz OBWE ds. Praw Mniejszości czy Unia Europejska zaczęły podejmować inicjatywy mające na celu wprowadzenie instrumentów prawnych gwarantujących ochronę praw mniejszości, a także monitorowanie ich wdrażania w państwach członkowskich. Obecnie organizacje międzynarodowe i krajowe dysponują licznymi środkami do promowania i udzielenia ochrony mniejszościom. Co więcej, w ramach Unii Europejskiej wprowadzono liczne dyrektywy antydyskryminacyjne, mające na celu zwrócenie uwagi na istotę poszanowania praw mniejszości, a także obejmujące strategie ich integracji.

Każda demokracja, w tym Litwa i Polska, musi zatem stawiać czoła wyzwaniom związanym z ochroną i poszanowaniem podstawowych praw mniejszości narodowych i etnicznych, stosując szereg alternatywnych podejść i polityk opartych na integracji i poszanowaniu tożsamości mniejszości. W tym celu państwa wprowadzają szereg rozwiązań prawnych regulujących prawa mniejszości w systemie oświaty, co zostanie omówione w ramach niniejszego artykułu.

Prawa mniejszości w systemie oświaty

Żyjąc jako mniejszość zachowanie swojej tożsamości oraz odrębności kulturowej, w tym języka narodowego, jest niezwykle trudne, bowiem jest się poddanym nieustannej presji asymilacyjnej. Z tego względu adekwatna polityka państwa, odpowiadająca potrzebom mniejszości, zapewniająca im jednocześnie poszanowanie podstawowych praw, jest kluczowa. Niezwykle istotnym prawem, jakie państwo ma obowiązek uwzględnić jest możliwość tworzenia przez mniejszości narodowe i etniczne własnych instytucji edukacyjnych oraz kulturalnych, a także uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej. Znamiennym jest bowiem, iż bez wsparcia prawa do edukacji mniejszościowej ze strony państwa, zanikanie tożsamości kulturowej mniejszości, w tym języka byłoby zjawiskiem nieuniknionym. W Preambule Konwencji ramowej o ochronie mniejszości zapisano, iż ze względu na burzliwe wydarzenia europejskiej historii, ochrona mniejszości narodowych jest niezbędna dla stabilizacji, bezpieczeństwa demokratycznego i pokoju w Europie. W związku z tym, ochrona mniejszości narodowych oraz praw i wolności osób należących do tych mniejszości stanowi integralną część międzynarodowej ochrony praw człowieka i, jako taka, wchodzi w zakres współpracy międzynarodowej. Oznacza to, że prawa mniejszości są integralną częścią systemu ochrony praw człowieka i jako takie nakładają obowiązek poszanowania podstawowych praw mniejszości narodowych i etnicznych przez państwa-strony Konwencji. Kluczowym aspektem ochrony jest zapewnienie integralności, zachowanie i rozwój tożsamości mniejszości, w tym ich kultury, tradycji, języka. Prawo do edukacji jest podstawowym prawem każdego ucznia. W przypadku mniejszości jego istota przejawia się w możliwości kultywowania tradycji i kultury, podtrzymania poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej czy religijnej, a więc do zachowania swojej odrębności. Ponadto, biorąc pod uwagę, że w szkole spotykają się ludzie różnych narodowości i kultur, edukacja o mniejszościach ma szczególne znaczenie, bowiem wpływa na rozwijanie u młodych ludzi tolerancji i akceptacji względem inności. Co więcej, szkoła odgrywa kluczową rolę w procesie integracji uczniów należących do mniejszości. Jednym z przejawów prawa do edukacji jest prawo do zachowania oraz rozwoju swojego języka, w tym prawo do oryginalnej pisowni imion i nazwisk, na co nieustannie uwagę zwraca Europejska Fundacja Praw Człowieka. W systemie oświaty poszanowanie tego prawa przejawia się w możliwości tworzenia szkół mniejszościowych, w których zajęcia prowadzone są w języku mniejszości, a także możliwości zdawania egzaminu maturalnego z języka mniejszości, co ma szczególne znaczenie, gdyż gwarantuje równość szans wszystkim uczniom. Należy pamiętać, iż część uczniów należących do mniejszości, w szczególności osoby, które dopiero przybyły do danego kraju, nie posługuje się językiem narodowym danego kraju w stopniu pozwalającym na uzyskanie zadowalającego wyniku z egzaminu, co ma szczególne znaczenie w późniejszej rekrutacji na studia. Taka sytuacja miała miejsce w Polsce w ubiegłym roku, kiedy to uchodźcy z Ukrainy musieli przystąpić do matury w języku polskim. Równie ważną kwestią, o której należy wspomnieć jest prawo do niedyskryminacji ze względu na swoje pochodzenie. Wszyscy mają bowiem prawo do równego traktowania przez władze publiczne, w tym instytucje oświaty, bez względu na *pleć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną*.

Zmagania mniejszości narodowych i etnicznych w dostępie do edukacji

Omawiając problematykę mniejszości w systemie oświaty, nie sposób nie wspomnieć o ich codziennych zmaganiach w dostępie do edukacji. Ostracyzm społeczny, presja asymilacyjna, nauka w obcym języku to tylko przykłady codziennych trudności, z jakimi borykają się mniejszości w Litwie czy Polsce. Dlatego też edukacja odgrywa kluczową rolę w zachowaniu ich tożsamości, m.in. poprzez naukę oraz poznawanie tradycji, kultury i historii, zapewniając tym samym poczucie bezpieczeństwa i akceptacji w zamieszkałym kraju. Prawo do edukacji w języku mniejszości i prawo do edukacji jako takie są nierozłączne i podlegają identycznym wymaganiom w zakresie ich realizacji i egzekwowania. Państwa-strony aktów prawnych regulujących ochronę praw mniejszości mają zatem obowiązek respektowania prawa do edukacji w języku mniejszościowym, jak i do stworzenia warunków dającym uczniom równe szanse, w tym zagwarantować równe traktowanie w środowisku szkolnym. *Celem edukacji jest bowiem nie tylko rozwijanie szacunku dla własnej tożsamości kulturowej, ale także dla języka i wartości kraju, w którym dziecko żyje* – wskazano w Konwencji Praw Dziecka. Co więcej, *edykacja ma służyć promowaniu przyjaźni między wszystkimi narodami, grupami rasowymi i religijnymi*.

W Polsce prawo do nauki języka mniejszościowego oraz historii i kultury zostało zagwarantowane na mocy art. 13 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, na podstawie którego szkoła organizuje nauczanie języka mniejszości narodowej na wniosek rodziców. Przepis ten przyznaje rodzicom *prawo decydowania w sprawie wyboru nauczania umożliwiającego podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej ich dzieci*. Kwestie szczegółowe, regulujące sposoby organizowania nauki języka zostały zawarte w *rozporządzeniu*

ministra edukacji narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym. Wskazać należy, że mniejszości stanowią integralny element polskiego systemu oświaty. Aby zatem zagwarantować pełną realizację praw przysługujących mniejszościom narodowym lub etnicznym, szkoła musi uwzględniać ich potrzeby edukacyjne oraz brać pod uwagę warunki, w jakich żyją i uczą się uczniowie należący do mniejszości. Jest to szczególnie istotne, gdy uczniowie nie posługują się językiem polskim w stopniu pozwalającym na aktywne uczestnictwo w lekcji, a także gdy mają trudne doświadczenia życiowe np. uchodźcze. W Polsce nauczanie języka mniejszości, a także historii i kultury dla uczniów należących do mniejszości prowadzone jest m.in. dla mniejszości: litewskiej, białoruskiej, łemkowskiej, rosyjskiej, niemieckiej, słowackiej, ukraińskiej, ormiańskiej i żydowskiej oraz dla uczniów należących do społeczności posługującej się językiem regionalnym tj. kaszubskim. Niestety nie wszystkie mniejszości korzystają ze swoich praw, co wynika z różnych przyczyn, takich jak liczebność, tradycje kulturowe czy brak odpowiednio wykwalifikowanej kadry nauczycielskiej. Zgodnie z powyższym, szkoły publiczne zapewniają zatem – na wniosek rodziców – realizację prawa do edukacji mniejszościowej w: przedszkolach, szkołach z językiem nauczania mniejszości lub językiem regionalnym, w przedszkolach i szkołach, w których język mniejszości lub język regionalny i język polski są dwoma równoważnymi językami nauczania, w szkołach z dodatkową nauką języka mniejszości lub języka regionalnego lub w międzyszkolnych zespołach nauczania języka mniejszości lub języka regionalnego. Ponadto, uczniowie należący do mniejszości mają prawo do przystąpienia do matury z języka narodowego, w tym białoruskiego, ukraińskiego czy litewskiego. Podkreślenia wymaga, iż egzamin pisemny z języka narodowego dla maturzystów należących do mniejszości na poziomie podstawowym ma charakter obowiązkowy.

Edukacja wszystkich mniejszości narodowych na Litwie jest regulowana przez ustawy, rozporządzenia i inne dokumenty. Ochronę osób należących do mniejszości narodowych, jako integralną część ochrony praw człowieka, gwarantuje ustawa zasadnicza – Konstytucja Republiki Litewskiej. Zgodnie z art. 29 „Wszystkie osoby są równe wobec ustawy, sądu i innych instytucji państwowych i funkcjonariuszy. Praw człowieka nie można ograniczać lub nadawać przywilejów ze względu na jego płeć, rasę, narodowość, język, pochodzenie, położenie społeczne, przekonania lub poglądy.” Z kolei, art. 37 Konstytucji Republiki Litewskiej stanowi, że „obywatele, należące do mniejszości narodowych, mają prawo pielęgnować swój język, kulturę oraz tradycje”. Ponadto, art. 45 Konstytucji wskazuje, że „mniejszości narodowe o swoje sprawy kultury narodowej, oświatę, działalność dobroczynną, pomoc wzajemną dbają samodzielnie. Mniejszościom narodowym państwo udziela pomocy.” W Litwie, podobnie jak w Polsce, edukacja w języku mniejszości narodowej jest możliwa na wszystkich etapach edukacji – od przedszkola po szkolnictwo wyższe. W Ustawie o edukacji Republiki Litewskiej wskazano natomiast, że na wniosek społeczności, samorząd organizuje nauczanie w języku mniejszości narodowej oraz nauczanie języka mniejszości, zarówno w szkołach ogólnokształcących i nieformalnych. Mniejszości narodowe mają również prawo do zakładania sobotnich i niedzielnych szkół mniejszościowych. Aktualnie, istotnym problemem jest nieobowiązywanie od 2010 roku Ustawy o mniejszościach narodowych, która kształtowała politykę względem mniejszości narodowych. EFHR wielokrotnie wypowiadała się w tej kwestii, wskazując na konieczność przyjęcia ustawy, która gwarantowałaby ochronę praw mniejszości narodowych i etnicznych, wynikających z międzynarodowych zobowiązań.

Na koniec należy wskazać, iż Litwa, podobnie jak Polska, jest krajem stosunkowo jednolitym kulturowo. Jednakże, sytuacja ta w ostatnich latach zmienia się, co wynika z coraz większej liczby migrantów, szukających lepszego życia w Europie, jak i uchodźców, uciekających przed wojną i szukających schronienia poza granicami swojego kraju. Stawia to przed Europą, w tym Litwą i Polską, ogromne wyzwania w zapewnieniu gwarancji praw podstawowych, w tym m.in. prawa do edukacji, zagwarantowanych w międzynarodowych aktach prawnych z zakresu praw człowieka. Przykładowo, Konwencja ramowa Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych, została ratyfikowana zarówno przez Litwę, jak i Polskę, w związku z tym oba kraje zobowiązane są do przestrzegania praw i obowiązków z niej wynikających. Oczywiście jest, iż zadanie to jest niezwykle trudne oraz wiąże się z ogromną odpowiedzialnością za życie innych. Niemniej jednak, jak wspomniano, jest to kluczowe dla zapewnienia stabilności systemu demokratycznego, jako takiego. Z kolei, analizując wzrastające ksenofobiczne postawy względem przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych, należy stwierdzić, iż polityka antydyskryminacyjna oraz edukacja o tych mniejszościach jest niezbędna. W tym zakresie ogromną rolę odgrywa państwo, jak i władze samorządowe, które powinny działać w obronie mniejszości, zapewniając im sprzyjające warunki życia, w tym poprzez możliwość kultywowania tradycji i kultury, a także reagować na wszelkie akty nienawiści, często wynikające z niezrozumienia lub strachu przed innymi. Wszak im więcej wiedzy, tym mniej strachu, a im mniej strachu, tym większa szansa na współczucie, zrozumienie, współpracę. Nauczyciele muszą zatem przekazywać wiedzę, edukować, rozmawiać z uczniami, w taki sposób, aby rozwijać w nich empatię, tolerancję i szacunek dla innych.

Źródło: Europejska Fundacja Praw Człowieka (EFHR)